

Disiplinærforføyninger i Hæren

En pilotstudie

Av cand. med. JON B. REITAN, Voss

Under arbeidet med en undersøkelse vedrørende avdelingslegearbeid ved en av Hærens stående avdelinger fant man grunn til å innhente data om disiplinærbrudd og Forsvarets sanksjoner overfor disse. Disse data ga grunnlag for bearbeidelse utover ovennevnte arbeids ramme, og da de antaes å være av interesse for et bredere publikum presenteres de her. Materialet er ikke primært innsamlet med denne artikkel for øye og har derfor åpenbare mangler.

Disiplinærforføyninger, heretter kalt refselsler, er Forsvarets interne formaliserte reaksjoner på overtredelse av militær lov og/eller reglement, i den grad saken ikke ansees å falle inn under domstolenes myndighetsområde. Politimyndighet internt utøves foruten av militærpolitiet også av alt aktivt tjenestegjørende befal. Refselsler ilegges av soldatenes overordnede fra kompanisjef og oppover, i henhold til rapport („anmeldelse“) og innhentede forklaringer. Til veiledning i utmåling av refselsler foreligger et detaljert reglement som man har inntrykk av lojalt følges. Refselsler gies vanligvis som permisjonsnektelser, bøter, ekstravakter eller frihetsberøvelse ved vaktarrest („Kakebu“).

Refselsler har tradisjoner langt tilbake i tiden. Den siste mannsalder har reaksjonene vært omtrent de samme, selv om enkelte forenklinger og liberaliseringer er foretatt. Et gjennomført prinsipp er at refselse ikke er straff i straffelovens forstand, og de innføres ikke i strafferegistret. Reaksjonene oppfattes imidlertid av de fleste soldater som straff, og distinksjonen er vel mer de jure enn de facto.

Materiale og metode

Opplysninger ble innhentet om 220 meninge og korporaler. Disse representerte 2 geværkompanier som dimitterte midtsommers 1972, etter å ha tjenestegjort 3 måneder ved øvingsavdeling i Sør-Norge og 9 måneder ved stående avdeling i Nord-Norge. Materialet representerer således knapt 1 % av årsklassen. — Erfaringsmessig varierer sammensetningen av kompaniene sterkt med årets fire innkallinger. Begge kompanier hørte til sommerinnkallingen som vanligvis ansees å ha noe bedre psykisk og fysisk standard enn de andre tre. Kompaniene består av dimitterter, dvs. en ytterligere positiv seleksjon, i det såvel psykisk som fysisk syke tildels vil være falt fra på et tidligere tidspunkt. Materialet må derfor antaes å bestå av noen av Forsvarets mest veltilpassete og best utrustete soldater.

Soldatene var stort sett født i 1951, korreksjon for alder er således ikke foretatt. Kun 4 soldater var gift. Materialet er ikke sammenholdt med strafferegistret. Oppgaver over refselsler er tatt fra soldatenes rulleblad, ajourført til dimmisjonsdato. Sosialdata er likeledes fra rullebladene, sosial bakgrunn er bedømt ved fars stilling ved innrykk. Medisinaldata med konsultasjonstall og alminnelig evnenivå er fra militært sykekort og helsekort. Evnenivået er her uttrykt i 9 prøveklasser, hvor 9 er høyeste og 1 laveste klasse. Dette svarer til omtrentlig IQ henholdsvis 120 og 80. — I tillegg ble soldatene intervjuet om egen oppfatning av sitt alkoholforbruk i garnisonen. (Man presiserte at man ikke var interessert i forbruk under „sivile“ forhold, som under permisjoner borte fra garnisonen.) — Fremkomne data er forsøkt sammenholdt med egne inntrykk, litteratur samt den pågående debatt om disiplinærproblemer i Forsvaret.

Resultater

Av materialet på 220 var ialt 67 (30,5 %) ilagt en eller flere refselsler. Fordeling på kompanier og evnenivå fremgår av tabell 1.

Tabell 1. Refsete/urefsete soldater. Alminnelig evnenivå.

No.	No.	%	Prøveklasse alm. evnenivå, antall sold.										
			Uoppg.	2	3	4	5	6	7	8	9 (Median)		
Kp. I: 96	Refset:	18	19	—	1	1	2	5	2	5	1	1	5,5
	Urefset:	78	81	1	—	3	5	7	11	24	20	7	7,5
Kp. II: 124	Refset:	49	40	1	—	1	3	5	9	17	9	4	7,3
	Urefset:	75	60	4	—	2	3	8	14	16	16	12	7,5
Tot.:	Refset:	67	30	1	1	2	5	10	11	22	10	5	7,2
	Urefset:	153	70	5	—	5	8	15	25	40	36	19	7,5
220				6	1	7	13	25	36	62	46	24	7,3

De refsete synes ikke å skille seg særlig ut evnemessig. Det er en påtagelig forskjell i antall refsete kompaniene innbyrdes. Evnenivået er gjennomgående høyt i materialet.

Tabell 2 viser refselsenes art, med hele 45 % frihetsberøvelser ved arrest. Christie (5) har vist at sivile domstoler i overveiende grad idømmer frihetsstraff for overtredelse av militær straffelov. Sammenholdt med mine data skulle dette vise at frihetsberøvelse trolig er den fremherskende sanksjonsform i forsvaret totalt sett.

Disse refselsler fordeler seg på de refsete soldater slik det fremgår av tabell 3. Stort sett dreier det seg om enkeltforetelser, eller høyst togangs refselse.

Tabell 2. Antall refselsler. Art.

	Bøter	Perm.- nekt.	Ekstra vakt	Arrest	Sum
Kp. I:	6	8	4	19	37
Kp. II:	26	20	5	37	88
Tot.:	32	28	9	56	125
%:	26	22	7	45	100

Tabell 3. Antall refselsler pr. soldat.

	1	2	3	4	5	6	7	Median
Kp. I:	12	1	2	—	2	—	1	1,8
Kp. II:	29	9	5	4	2	—	—	1,8
Tot.:	41	10	7	4	4	—	1	1,8

Registreringshyppigheten av de forskjellige typer forseelser er sannsynligvis varierende. Ulovlig fravær registreres temmelig objektivt og fullstendig og angies med minutters nøyaktighet. Registreringen av andre forseelser er derimot nokså varierende, og også sterkt avhengig av hvordan den enkelte befalingsmann, respektive militærpoliti, takler en gitt situasjon.

Tabell 4. Art forseelser som har medført refselsler.

	Kp. I	Kp. II	Tot.
I : Beruselse/Oppbev. av alkohol	2	27	29
II : Resp.stridig opptreden/Vakt- forseelse/Tj.unnlatelse mm.	10	34	44
III: Ulovlig fravær (AWOL)*	15	18	33
IV: Andre el. kombinasjoner	10	9	19
a) Herav m. alkohol innbl.	1	8	9
b) Herav m. ulovlig fravær	1	3	4
V: Sum	37	88	125
Ulovlig fraværersfrekvens**	0,17	0,17	0,17
Alkoholrefsfrekvens***	0,03	0,28	0,17

* : Absent without leave.

** : III + IVb / antall soldater i kp.

***: I + IVa / antall soldater i kp.

Tolkningen av hva som er respektstridig opptreden og beruseelse vil foruten å være situasjonsbetinget trolig kunne variere med befalets „romslighet“. De to kompanier viser da også en slående likhet hva gjelder ulovlig fravær (AWOL rate), mens forseelsene vedrørende alkoholforhold viser et forhold på nesten 1:10. Ut fra personlig oppfatning av kompaniene svarer dette ikke til alkoholbruken som oppfattes som nokså lik, og samsvarer heller ikke med soldatenes egen oppfatning (jfr. senere). Inntrykk av kompaniene samsvarer heller ikke med den store forskjell i fremtreden som refselsene for tjenesteunntakelser mm. kunne tyde på, og resultatene kan da tyde på en mindre objektiv registrering av forseelser utenom ulovlig fravær.

Tabell 5 viser enkelte bakgrunnsdata. Gruppering i sosialklasse er usikker, da opplysningene var mangelfulle. Gruppene samsvarer ikke med vanlig gruppering. Påfallende er at sønner av bondeavstamning er de hyppigst refsete i Kp. I, mens de ikke er refset

Tabell 5. Bakgrunnsdata, Refselsesprosent i de enkelte grupper.

	Kp. I			Kp. II			Sum	% refset
	Refset	Urefset	% refset	Refset	Urefset	% refset		
Sosialbakgrunn*:								
Gruppe 1	3	22	12	9	13	41	47	26
„ 2	2	12	14	7	4	64	25	36
„ 3	7	26	21	12	14	46	59	32
„ 4	4	10	29	—	7	—	21	19
Uoppgitt	2	8	20	21	37	36	68	35
Bosted sivilt:								
By	6	20	23	32	40	45	98	39
Land	12	58	17	17	33	34	120	24
Uoppgitt	—	—	—	—	2	—	2	—
Artium:								
Artianere	7	50	12	29	46	39	132	27
Ikke-artianere	11	27	29	20	26	43	84	37
Uoppgitt	—	1	—	—	3	—	4	—
Dyktighetsklasse:								
Str. A el. over	11	52	18	37	62	37	162	30
Andre	7	26	21	12	12	50	57	33
Uoppgitt	—	—	—	—	1	—	1	—

*: Gruppe 1: Fars yrke: Selvst. nær.driv./Akademikere/Høyere funksjonærer
 „ 2: „ „ : Funksjonærer/betjenter/servicenæringer
 „ 3: „ „ : Arbeidere/arbeidsformenn
 „ 4: „ „ : Bønder og forpaktere/fiskere/skogbruksfolk

i Kp. II. En mulig forklaring kan være at miljøet i de to kompanier var vesensforskjellig. Det var i Kp. I prosentvis større antall landsungdommer og i det hele soldater i gruppe 4. Miljømessig hadde man imidlertid et visst inntrykk av en mere sofistisert, akademisk holdning blant dette kompanis befall, mens det i Kp. II var en mere „folkelig“ stil. Totalt kan man neppe trekke konklusjoner av denne sosialgruppering.

Sortering på bosted viser imidlertid i begge kompanier en klar overvekt av bygutter blant de refsete. Christie (5) finner et parallellt forhold ved lovovertrædelsenes fordeling. Ettersom registreringsapparatet i forsvaret er det samme for by- og landsungdom, kan dette tyde i retning av at de av Christie påviste forskjeller ikke skyldes ulik registrering.

Parallellt med Christies (5) fremheving av utdannelsens betydning for straffefordelingen, finnes at artianere refses mindre enn ikke-artianere. Kompanienes store prosent artianere kan imidlertid kanskje ha vært miljømessig ugunstig for ikke-artianerne, den ovenfor omtalte „folkelig stil“ i Kp. II kan derfor kanskje forklare at dette er mindre uttalt der enn i Kp. I.

Den militære klassifisering i dyktighetsklasser skal være et samlet uttrykk for grad av fysisk og psykisk skikkethet og forventet tjenestedyktighet. Stridende A uttrykker full skikkethet, mens andre grupper representerer større eller mindre mangler. I materialet er kun 1 arbeidsdyktig, resten stridende. Sortering synes ikke å vise forskjell i gruppene, ihvertfall ikke klart.

Soldatene faller under mange forhold inn under lov om plikt-messig avhold, utover hva som gjelder transportforhold o. l. Dette vet man meget vel ofte ikke følges, tvert i mot synes alkoholforbruket for manges vedkommende å øke betydelig i forhold til deres sivile forbruk. (Edruelighetskommiteen av 1947: Sitat: Rekruttiden — Innføring i alkoholbruk.) Ved intervju om alkoholbruken var det bare en som ikke ville svare, mens 13 av forskjellige grunner ikke ble spurt. Hvilken vekt man skal legge på svarene er uklart. Pihl (15) finner fra et liknende miljø at man må være forsiktig med å trekke konklusjoner av intervju og spørreskjemaundersøkelser blandt vernepliktig personell. Tabell 6 viser imidlertid også at om man sorterer ut særskilt de som er refset for alkoholforeseelser, er de som mener de bruker meget alkohol svært ofte refset for dette. — Om dette er uttrykk for at disse lettere knipes og registreres, eller om det er uttrykk for en stigmatisering med hensyn på synet på seg selv, kan være uklart. — Alkoholrefselsene er forøvrig stort sett engangsforeteelser. Av 33 refsete soldater hadde bare 5 stk. 2 refselsers, og ingen soldater hadde over 2.

Tabell 6. Egenoppfatning av alkoholbruk i garnison.

	Alkoholforbruk:				
	Stort	Middel	Lite	Avhold	Uppg.
Kp. I: Refset	2	8	8	—	—
Urefset	2	31	38	6	1
Kp. II: Refset	3	33	10	—	3
Urefset	1	25	35	4	10
Tot.	8	97	91	10	14
% av 220 soldater	4	44	41	5	6
Kp. I: Refset for alkoholforh.	1	—	2	—	—
Kp. II: „ „ „	3	18	5	—	3
Tot.	4	18	7	—	3
% refset av „forbruksklasse“	50	19	8	—	21

Legebesøk sees ofte på som et mistrivselstegn. Tabell 7 viser at de refsete går noe hyppigere til lege enn de urefsete. Selv om tallene er svært små, kan det se ut som at en større prosent av de refsete har kommet med psykiske klager enn de urefsete. Dette ville isåfall vel være ventet. Totalt klaget 21 % av de refsete over psykiske plager i løpet av tjenestetiden, mens bare 10 % av de urefsete hadde slike klager. Dette viser da en psykisk oversykelighet hos de refsete.

Tabell 7. Konsultasjonstall. Antall soldater pr. gruppe.

	Konsultasjonstall						Psykiske klager	
	0—5	6—10	11—15	16—20	Flere	Median	Antall sold.	% av gruppe
Kp. I: Refset:	4	5	3	2	4	10	6	33
Urefset:	40	12	14	6	6	5	9	12
Kp. II: Refset:	19	18	8	3	1	7	8	16
Urefset:	38	21	11	1	4	5	6	8
Tot.:	101	56	36	12	15	6	29	13

Diskusjon

Forsvaret er primært bygget opp for å virke i ufredstider. En moderne krig vil trolig foregå med stor hastighet, fienden vil være et uvær av eksplosive prosjektiler fra tunge våpen og fly, omgivelsene vil være i oppløsning. Panikk og kaos vil være dødsstøtet for soldaten og hans avdeling, og dette nødvendiggjør en

fast og effektiv organisasjon med god disiplin bygget opp på forhånd. De fleste disposisjoner i fredstid må da også gjøres med „krigens krav“ for øye (17), og sivile synspunkter lar seg således ikke uten videre applisere. Dersom man betrakter Forsvaret som et eget samfunn eller en sub-kultur, vil begreper som rettferdighet, hensiktsmessighet og resultater av disiplinærtiltak måtte være relative til dette samfunns ideologi (10, 11). Hvorvidt disiplinærtiltakene i dag er hensiktsmessige er under debatt, og dette vil vel også føre til reformer (8, 23).

Bakgrunden for hvorfor soldatene begår reglementsbrudd er uklar. Pipping (16) argumenterer for å betrakte kompaniet som social enhet, og at det utvikler seg bestemte holdninger innen et kompani, eventuelt forskjellig fra andre kompanier. Miljøet i det enkelte kompani bør da tillegges betydning (8). Det må forutsettes å eksistere et latent motsetningsforhold mellom befal og soldater, som kan provosere frem reaksjoner (4) eller ihvertfall skape et miljø egnet for dette (13). Hauges (10) analyse av sivile forhold kunne friste til å oppfatte disiplinærbruddene som en gruppeaktivitet blandt soldatene, som en art tidsfordriv. Uten tvil forekommer dette, men i hvilken utstrekning er uklart. Canadiske soldater (1) angir som grunner "drinking" (28 %), "fed-up" (20 %) og "no sure reason" (22 %). Utenlandske undersøkelser har imidlertid på grunn av vesentlig forskjellig militærjustissystem begrenset relevans. Sosialbakgrunn har rimeligvis innflytelse. Uten å kunne fremlegge data, virker det også som det er en sammenheng mellom domfellelse for lovbrudd og refselser.

De fleste offiserer synes å mene at militær effektivitet i krig fordrer et fredssystem med svært stramme tøyler. En uttalt skepsis mot oppløsningstendenser i det sivile samfunn, militærnekting, ikke-vold, langt hår og verdiomprioritering synes å isolere Forsvaret som den siste skanse for det klassiske mannsideal (22). Denne isolasjon kan fremmedgjøre forsvaret fra storsamfunnet og således bidra til en senket forsvarsmotivasjon (2, 18). — Erfaringer synes dog å tyde på at dersom disiplinærforholdene har vært utilfredsstillende, fører en innstramning til bedring. Dette kan tyde på at ihvertfall individual- og kanskje også generalprevensjonen virker. Sivile undersøkelser, bl. a. av Christie og Ward (21), kan gi et noe annet bilde, og man kan stille spørsmål ved om man i det hele kan snakke om prevensjon med en refsellesprosent på 30. Flere militære hevder da også at disiplinærpolitikk og i det hele mannskapsbehandlingen bør bringes mer ajour med tiden, da ingen allikevel får 50-årene tilbake (7, 12, 18, 23). Det faktum at refselsfrekvensen er økende (i Hæren økte refselsene med hele 11,8 % i 1971) tyder på en økt miljømessig avstand mellom forsvaret og det sivile, med derav økte tilpasnings-

problemer. Om det er sivilsamfunnet eller forsvaret som forandrer seg mest, kan være vanskelig å avgjøre. Erfaringer fra et finsk kompani i frontforband kan tyde på at formaldisiplinen ikke gir de ønskete resultater under krig (15), og miljømessige forhold, spesielt forholdet mellom den formelle autoritet og ledelse generelt, bør underkastes debatt (7, 8).

Arrest blir hyppig brukt som disiplinærtiltak, og militær arrest synes å være preget av en nokså konservativ fengselsideologi etter „Philadelphiaprinsippet“, det tidligere fremherskende fengselsprinsipp i Norge. Dette kom til uttrykk i institusjoner som Botsfengslet m. fl. (3) og bygger på en systematisk isolasjon med derav følgende psykisk understimulering. Henshel (4) legger vekt på at militær arrest må være uønsket av soldatene og ikke representere en pause fra en mere ubehagelig tjeneste. Etersom militærtjeneste trolig av de fleste oppfattes mer ubehagelig enn sivil tilværelse, er det ikke urimelig at militære arrester er strenge.

I vaktarresten i her omtalte soldaters forlegning var ikke fellesrom utover toalett, i halvparten av cellene utsiktshindrende plater for vinduene, som forøvrig hadde gitter. Køyene ble låst opp til veggen om dagen, og i tjenestetiden kunne man ikke lese, bortsett fra felttestamente, vaktreglement, de paragrafer de hadde forbrudt seg mot, samt studielitteratur. Etter tjenestetid kunne man lese annen ikke-anstøtelig litteratur. (Det skal ha forekommet at venstreradikal litteratur har vært oppfattet som anstøtelig). Luftepause var ikke reglementshjemlet for arrestanter med soninger under 2 døgn; i regelen fikk de dog dette.

Flere forøvrig psykisk upåfallende soldater fikk da også betydelige reaksjoner i form av angst, klaustrofobi og panikk eller umotivert aggresjon. Dette nødvendiggjorde en improvisert form for „rettspsykiatri“ utøvet av avdelingslege og psykolog, med avgivelse av uttalelser om formodet soningsdyktighet. Andre „rettspsykiatriske“ tiltak, som spørsmål om bevisstløshet i gjerningsøyeblikket med henblikk på refsbarhet av et forhold, kom sjelden på tale, utover oppfordringer om „mildhet“ overfor bestemte soldater. Ledelsen viste stort sett god forståelse for disse problemer, og fortsatt soning for enkelte med klaustrofobe reaksjoner ble muliggjort ved tillatelse til å sitte med døren til cellen åpen.

Bøter for meninge og korporaler ligger oftest i størrelsesorden 50 kroner, maksimalbegrenset til 100 kroner. I denne sammenheng må man huske at dette svarer til over en ukes dagpenger. — I tilfeller hvor det var spørsmål om alternative sanksjonsformer, kunne man ane en tendens til at psykisk normale foretrakk arrest, mens psykisk handicappede soldater foretrakk bot. Sund (18, 19) påpeker at psykisk syke soldater ofte har vært mul-

tippelt refset. Av disse har også soldater med psykopatisk, ikke-neurotisk symptomatologi klart en dårlig sosialbakgrunn (18).

Det har ikke vært drevet forsøk i Norge med hvilke sanksjonsformer som er mest hensiktsmessige. Arrest er utbredt reaksjonsform, mens meget kan tyde på at dette ikke gir de ønskete resultater. I USA har man forsøkt alt fra excessivt strenge fengsler (US Disciplinary Barracks) til åpne "therapeutic communities" (Air Force). Samlet er allikevel trolig norsk disiplinærhåndheving meget mild og liberal sammenliknet med forhold i flere utenlandske armeer.

Disiplinærforhold i Forsvaret kan ut fra ovenstående synes bare å ha intern interesse. Imidlertid vil de fleste norske menn gjennomgå en eller annen form for militærtjeneste. Holdninger i og overfor Forsvaret vil derfor være en del av de flestes alminnelige samfunnssyn. For de fleste vil møtet med Forsvarets sanksjonssystemer være den eneste kontakt med formell justis, og vil kanskje danne grunnlaget for forestillinger om sivil kriminalomsorg. Alt i alt vil forskning i og om Forsvaret gi opplysninger om samfunnets såkalte normale menn i andre omgivelser, regionalforskjeller vil kunne belyses med Forsvarets redistribusjon av vernepliktsmassen, reaksjoner overfor bestemte autoritære organisasjonsformer vil kunne demonstreres klarere enn sivilt. Forsvaret er hittil alt for lite undersøkt med samfunnsvitenskapelige metoder.

LITTERATUR

1. *Blair, W. R. N.*: A comparative study of disciplinary offenders and nonoffenders. *Canad. J. Psychol.* No. 4. Toronto 1950.
2. *Bødal, K.*: Unge tilbakefallsforbryteres bruk av alkohol og andre rusmidler. *Tidskr. for Kriminalomsorg* XV No. 6. Oslo 1971.
3. *Bødal, K.*: Botsfengslet 1851—1970. *Tidsskrift for Kriminalomsorg* XVI No. 3. Oslo 1972.
4. *Brodsky, S. L. & N. E. Eggleston* (Red.): *The Military Prison, Theory Research and Practice.* Illinois 1970.
5. *Christie, N.*: Unge norske lovovertredere. Oslo 1960.
6. *Elgstrøm, M. O.*: Israelsk beredskap og disiplin. *Offisersbladet* XXVIII No. 1. Oslo 1971.
7. *Flint, R. K.*: Army Professionalism for the Future. *Military Review* LI No. 4 Ft. Leavenworth, Kansas 1971.
8. *Groth, L. & S. Ulrich* (Red.): *Medaljens bakside.* Rapport fra en rekruttskole. Oslo 1970.
9. *Haas, W. E.*: Indicators of Trouble. *Mil. Review* LI No. 4. Fort Leavenworth, Kansas 1971.
10. *Hauge, R.*: Gjengkriminalitet og ungdomskulturer. Oslo 1968.
11. *Hauge, R.*: Kriminalitet som ungdomsfenomen. Oslo 1970.

12. *Helset, G.*: Om „ugress“ mm. Offisersbladet XXVII No. 6. Oslo 1971.
13. *Nyhus, P.*: Asosial og kriminell atferd hos barn og ungdom. Oslo 1972.
14. *Petersen, Eggert*: Sanktioner og trivsel. Kbh. 1967.
15. *Pihl, T.*: Bivirkninger ved massiv sulfonamidbehandling. Tidsskr. for den norske Lægef. No. 2. Oslo 1969.
16. *Pipping, K.*: Kompaniet som samhälle. Acta Acad. Aboensis. Åbo 1947.
17. *Storebakken, T. H.*: Krigens krav. Off.bladet XXVIII No. 5. Oslo 1972.
18. *Sund, A.*: Psykiske lidelser under militærtjeneste i Norge. Forsvarets Forum V No. 17, Oslo 1971.
19. *Sund, A.*: Psykiatriske lidelser innen militærmedisinen. Sanitetsnytt XVIII No. 1. Oslo 1972.
20. *Sund, A.*: Social and medical background data relating to psychiatric disorders of young Norwegian men. Acta Sociomedica Scandinavica. IV No. 1. Stockholm 1972.
21. *Syse, A. (Red.)*: Kan fengsel forsvares? Oslo 1972.
22. *Wilhelmsen, H. Chr.*: Et tvilsomt forbilde. Offisersbladet XXVIII No. 5. Oslo 1972.
23. *Aamodt, R.*: Forsvaret — Reform eller konfrontasjon. Oslo 1971.

Jon B. Reitan